

УДК 340.134:347.962

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.90.5.2>

ДИСЦИПЛІНАРНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ПРЕДСТАВНИКІВ СУДОВОЇ ВЛАДИ: ОКРЕМІ ДОКТРИНАЛЬНІ ПІДХОДИ

Бєлов Д.М.,

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри конституційного права та порівняльного правознавства
юридичного факультету
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»,
Заслужений юрист України
ORCID: 0000-0002-7168-9488*

Бєлова М.В.,

*доктор юридичних наук, професор кафедри конституційного права
та порівняльного правознавства
юридичного факультету
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
ORCID: 0000-0003-2077-2342*

Бєлов Д.М., Бєлова М.В. Дисциплінарна відповідальність представників судової влади: окремі доктринальні підходи.

Вказується, нинішній період становлення української державності відзначається інтенсивними процесами реформування судово-правової сфери, орієнтованими на впровадження засад верховенства права, автономії судової влади та формування громадської довіри до судової системи.

У статті здійснено теоретико-правовий аналіз окремих аспектів інституту дисциплінарної відповідальності суддів як ключового механізму забезпечення балансу між незалежністю судової влади та її підзвітністю перед суспільством. Розкрито сутність юридичної відповідальності як різновиду соціальної відповідальності та її роль у регулюванні суспільних відносин. Проаналізовано еволюцію форм юридичної відповідальності від первіснообщинних моральних норм до сучасних правових конструкцій. Досліджено типологію юридичної відповідальності та місце дисциплінарної відповідальності в системі її видів. Особливу увагу приділено історичному розвитку континентальної правової традиції регулювання судової відповідальності, зокрема двом основним моделям: римсько-правовій моделі максимальної автономії суддів з цивільною відповідальністю та державницькій моделі з внутрішнім дисциплінарним контролем. Розкрито специфіку дисциплінарної відповідальності суддів, яка виявляється в унікальному статусі суб'єктів правопорушень, особливих органах застосування санкцій, специфічних процедурах та підставах притягнення до відповідальності. Підкреслено багатофункціональний характер даного інституту, який одночасно є елементом правового статусу судді, самостійним видом юридичної відповідальності та механізмом підтримання службової дисципліни. Виявлено проблемні аспекти сучасного правового регулювання, включаючи недостатню чіткість підстав та процедур, відсутність належних гарантій захисту від необґрунтованих звинувачень та випадки зловживання механізмами дисциплінарного провадження. Сформульовано авторське визначення дисциплінарної відповідальності суддів як особливого виду юридичної відповідальності, що полягає в застосуванні дисциплінарних санкцій за порушення службових обов'язків, професійної етики та суддівської присяги з метою відновлення правовідносин та забезпечення належного функціонування правосуддя при збереженні принципу незалежності суддів.

Ключові слова: відповідальність органів державної влади, дисциплінарна відповідальність, судді, юридична відповідальність, незалежність судової влади, правовий статус судді, дисциплінарні санкції, судова етика.

Byelov D.M., Bielova M.V. Disciplinary responsibility of representatives of the judiciary: separate doctrinal approaches.

It is indicated that the current period of the formation of Ukrainian statehood is marked by intensive processes of reforming the judicial and legal sphere, focused on the implementation of the principles of the rule of law, the autonomy of the judiciary and the formation of public trust in the judicial system.

The article carries out a theoretical and legal analysis of certain aspects of the institution of disciplinary responsibility of judges as a key mechanism for ensuring a balance between the independence of the judiciary and its accountability to society. The essence of legal responsibility as a type of social responsibility and its role in regulating social relations are revealed. The evolution of forms of legal responsibility from primitive communal moral norms to modern legal structures is analyzed. The typology of legal responsibility and the place of disciplinary responsibility in the system of its types are studied. Particular attention is paid to the historical development of the continental legal tradition of regulating judicial liability, in particular to two main models: the Roman law model of maximum autonomy of judges with civil liability and the state model with internal disciplinary control. The specifics of the disciplinary liability of judges are revealed, which is manifested in the unique status of the subjects of offenses, special bodies for applying sanctions, specific procedures and grounds for bringing to justice. The multifunctional nature of this institution is emphasized, which is simultaneously an element of the legal status of a judge, an independent type of legal liability and a mechanism for maintaining official discipline. Problematic aspects of modern legal regulation are identified, including insufficient clarity of grounds and procedures, the absence of proper guarantees of protection against unfounded accusations and cases of abuse of disciplinary proceedings mechanisms. The author's definition of disciplinary liability of judges as a special type of legal liability is formulated, which consists in the application of disciplinary sanctions for violation of official duties, professional ethics and the judicial oath in order to restore legal relations and ensure the proper functioning of justice while maintaining the principle of independence of judges.

Key words: responsibility of state authorities, disciplinary liability, judges, legal liability, independence of the judiciary, legal status of a judge, disciplinary sanctions, judicial ethics.

Актуальність дослідження. Сучасний етап розвитку української держави характеризується активними процесами судово-правової реформи, спрямованої на утвердження принципів верховенства права, незалежності судової влади та забезпечення довіри громадян до судової системи. У цьому контексті особливої актуальності набуває проблематика дисциплінарної відповідальності суддів як ключового механізму забезпечення балансу між незалежністю судової влади та її підзвітністю перед суспільством. Цілком зрозуміло, ефективне функціонування інституту дисциплінарної відповідальності є запорукою підтримання високих стандартів професійної поведінки суддів та формування суспільної довіри до правосуддя.

Водночас, не викликає сумніву той факт, що власне аналіз сучасного стану правового регулювання дисциплінарної відповідальності суддів в Україні свідчить про наявність численних проблемних аспектів, які потребують комплексного наукового осмислення. Так, наприклад, на сьогодні ще недостатньо чітко визначені підстави та процедури притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності, відсутні належні гарантії захисту від необґрунтованих звинувачень, а також спостерігаються випадки зловживання механізмами дисциплінарного провадження з політичних мотивів. Саме ці обставини актуалізують необхідність поглибленого теоретико-правового дослідження природи та особливостей дисциплінарної відповідальності суддів.

Особливої наукової уваги потребує й питання визначення оптимального співвідношення між забезпеченням незалежності суддів та їх відповідальністю за порушення професійних обов'язків. Сучасні виклики, пов'язані з європейською інтеграцією України, вимагають приведення національного законодавства у сфері дисциплінарної відповідальності суддів у відповідність до міжнародних стандартів та кращих європейських практик. Це зумовлює актуальність комплексного дослідження теоретико-правових засад та практичних аспектів функціонування інституту дисциплінарної відповідальності суддів з метою розробки власних науково обґрунтованих пропозицій.

Мета дослідження полягає у теоретико-правовому аналізі окремих доктринальних аспектів інституту дисциплінарної відповідальності суддів.

Аналіз джерельної бази дослідження. Теоретико-методологічну основу дослідження становлять праці вітчизняних та зарубіжних науковців, присвячені проблематиці юридичної відпові-

дальності загалом та дисциплінарної відповідальності суддів зокрема. Фундаментальні засади розуміння юридичної відповідальності як соціально-правового феномену закладені у працях О. Іваненко [4], Ю. Бисаги [2, 3], Т. Грек [6], Ю. Кириченко [5] та інших дослідників, які розкривають сутність, функції та види юридичної відповідальності у контексті забезпечення правопорядку та законності. Особливої уваги заслуговують роботи Д. Лук'янця [7] щодо типології юридичної відповідальності та І. Шемелинця [8] стосовно еволюції форм юридичної відповідальності у сучасних умовах.

Специфічні аспекти дисциплінарної відповідальності суддів досліджувалися у працях В. Ріхтера [11], В. Василенко [13], Р. Жуган [14] та інших науковців, які розкривають особливості правового статусу суддів, механізми забезпечення їх незалежності та підзвітності. Важливе значення для дослідження мають праці К. Гермака [9] з компаративного аналізу європейських моделей судової відповідальності, а також практичні рекомендації, викладені у спеціалізованих посібниках з дисциплінарної відповідальності суддів.

Виклад матеріалу дослідження. Не викликає сумніву, державні інституції фізично не здатні постійно контролювати усі випадки недотримання правових норм, коли окремі особи намагаються замінити загальнообов'язкові закони власними уявленнями про право та реалізувати свої інтереси шляхом ущемлення прав і законних потреб інших громадян. За таких обставин держава вимушена застосовувати відповідні механізми для припинення правопорушень, відновлення порушених прав та примушення порушника до дій у межах правового поля. Ефективним інструментом державного впливу на особу, яка порушує закон, що має на меті забезпечити її законослухняну поведінку та відмову від протиправних вчинків, є інститут юридичної відповідальності [1, с. 39].

Відзначимо, саме юридична відповідальність являє собою різновид соціальної відповідальності. При цьому, суть соціальної відповідальності виражається у зобов'язанні особи дотримуватися вимог, які пред'являються їй з боку суспільства, держави та інших членів соціуму. Тобто, поряд із юридичною відповідальністю у суспільних відносинах функціонують інші види соціальної відповідальності, такі як етична, політична, корпоративна, партійна та подібні форми [2, с. 34].

Юридична відповідальність, відзначає О. Іваненко, становить ключовий компонент взаємодії між особистістю та соціумом, виконуючи роль механізму упорядкування поведінки людини згідно з суспільними вимогами. У процесі еволюції суспільних відносин юридична відповідальність посіла домінуючі позиції у політичній, духовно-світоглядній та інших сферах життя; її вдосконалення є обов'язковою передумовою прогресивного розвитку суспільства [4, с. 41].

Переважаюча кількість науковців, акцентує увагу Ю. Бисага, щодо виникнення відповідальності надавала наступну оцінку: відповідальність як суспільне явище та механізм соціального регулювання виникла одночасно з появою людського суспільства (у дородовому суспільстві поступово формувалися традиції та моральні норми, які упорядковували стосунки первіснообщинного устрою). Переважно вивчався розвиток відповідальності під час занепаду родоплемінної системи та становлення класового суспільства. На даному історичному етапі людство вже володіло системою регулювання суспільних стосунків, відбувався розвиток інституту моральної відповідальності. Для виникнення моральності було недостатньо появи первісного стада, необхідною була зрілість суспільних відносин. Історично та логічно цей процес пов'язаний з появою не людини, а особистості як відносно самостійної системи у суспільних відносинах [2, с. 35].

Відповідальність як поліаспектне і багатопланове поняття активно застосовується та досліджується численними гуманітарними науками, включаючи правознавство і політологію. Єдиного наукового підходу щодо фундаментального розуміння категорії відповідальності наразі не існує. Це є природним, адже сфера, яку охоплює дане поняття, перебуває у постійній динаміці. Навіть у межах правової науки термін «відповідальність» використовується для характеристики різноманітних аспектів діяльності суб'єкта, причому кожен тип відповідальності має унікальну йому специфіку. Визначення поняття відповідальності, яким послуговуються у побутовому спілкуванні, є менш проблематичним, і його зміст стає зрозумілим із ситуаційного контексту [3, с. 96].

Безперечно, функціональна роль державно-правового захисного механізму юридичної відповідальності для системи органів державної влади має неocenенне значення. Цей інститут виконує роль своєрідного балансу щодо компетенційних прав, наданих органам державної влади, забезпечує дотримання принципу законності під час нормотворчої та правозастосовчої активності зазначених структур і осіб, гарантує запобігання зловживанням публічною владою та надійне забезпечення з ефективною реалізацією прав, свобод та інтересів громадян [5, с. 158].

Очевидно, пише Т. Грек, що юридична відповідальність становить значущий компонент правової регуляції суспільних відносин, суть якого виявляється у направленому впливі на поведінку осіб через правові інструменти. Завдяки такому регулятивному впливу досягається належне упорядкування суспільних стосунків, надання їм визначеної структурованості та постійності, запобігання різким загостренням соціальних суперечностей, найповніше можливе втілення засад суспільної справедливості [6, с. 42].

Для більшості дефініцій поняття юридичної відповідальності, зауважує Ю. Кириченко, притаманним є те, що акцент ставиться, передусім, на «зобов'язанні» та «каральних заходах», і особливо – на суб'єктивному тлумаченні цього феномену, тобто розглядається з позиції особи, що порушила закон, відповідаючи на питання: як саме проявляється відповідальність стосовно неї, у яких результатах? Крім того, науковцем відзначається, що юридична відповідальність втілюється в рамках специфічних, захисних правових відносин, що виникають між державою і порушником права, внаслідок чого до останнього застосовуються санкції з негативними для нього результатами. При цьому всіма без винятку дослідниками підкреслюється, що юридична відповідальність – це комплексне, багатоаспектне явище, яке тісно взаємопов'язане з різноманітними правовими поняттями: «правовими відносинами», «нормами права», «правовими санкціями», «правомірною поведінкою», «законністю», «правопорушенням», «правовою діяльністю», «правовою культурою» та іншими [5, с. 159].

Щодо видів юридичної відповідальності, то, зокрема, Д. Лук'янець, вивчаючи типологію юридичної відповідальності, стверджує, що найбільш обґрунтованим буде розуміти юридичну відповідальність як правові відносини, а систематизацію її типів здійснювати через структуру правовідносин. Втім, відхиливши можливість класифікації через такі компоненти правовідносин як об'єкт та суб'єкт, вчений формулює повний перелік типів юридичної відповідальності, базуючись на змісті правовідносин або на порядку реалізації конкретного типу юридичної відповідальності. Як результат він представляє вичерпний, на його переконання, каталог видів – конституційну, адміністративну, кримінальну, цивільно-правову, дисциплінарну та матеріальну відповідальність, які можуть розподілятися на підкатегорії [7, с. 9].

Попри це, пише І. Шемелинець, нові форми юридичної відповідальності з'являються час від часу, і їхня основна мета, що одразу привертає увагу, полягає у спрощенні процедур вже наявних типів відповідальності або їх підсиленні. На сьогодні можна констатувати, відзначає вчений, що самостійними видами юридичної відповідальності є лише ті, які мають законодавче оформлення і певні специфічні характеристики, властиві саме їм і таким чином відмежовують їх від інших видів. У переважній більшості випадків такі види відповідальності запроваджуються для розширення арсеналу засобів державного примусу, тобто іншими словами держава знаходить способи поповнення державного бюджету через встановлення нових форм юридичної відповідальності [8, с. 37].

Розглядаючи еволюцію форм юридичної відповідальності у світовому правовому просторі, варто звернути увагу на те, що різні правові системи формували власні підходи до організації відповідальності представників органів державної влади взагалі й судової влади зокрема. Особливо показовою, на наш погляд, у цьому контексті є історія розвитку континентальної правової традиції, де питання судової відповідальності пройшло складний шлях трансформацій. Аналіз історичного досвіду європейських правових систем демонструє, що підходи до регулювання відповідальності суддів не були однорідними і змінювалися залежно від політичних та соціальних умов конкретних історичних періодів.

Так, зокрема К. Гермак зазначає, у континентальному праві система не завжди базувалася на дисциплінарній відповідальності. За твердженням вченого, в європейському праві існували дві моделі: перша з них знаходить підтвердження в римському праві, а згодом і в середньовічному общинному праві, яке встановлює суддю на позиції максимальної автономії відносно політичної влади, але формує значний зовнішній нагляд за його діяльністю та компетентністю через механізм цивільної відповідальності, без дисциплінарного нагляду. Друга модель утверджується в державному характері права і розвивається, насамперед, з XVIII століття, в якій суддя сприймається як державний службовець, недоступний для контролю з боку учасників процесу, але який підкоряється жорсткому внутрішньому контролю дисциплінарного характеру [9, с. 670].

Безсумнівно, представники судової влади, подібно до інших категорій державних службовців, під час здійснення своєї професійної діяльності можуть вчиняти дисциплінарні порушення, які

переважно стосуються недотримання дисципліни державної служби, тобто здійснення таких дій, які за своїми юридичними характеристиками не становлять протиправних діянь, направлених на зловживання суддями своїм службовим статусом, а являють собою порушення головним чином етичних принципів та професійної етики суддівського корпусу. Проте механізм дисциплінарної відповідальності суддів нерідко розглядається як інструмент кадрової фільтрації судового корпусу, накопичення компрометуючої інформації на суддю та подання клопотання про застосування до нього максимальної дисциплінарної санкції – усунення з посади, що становить форму розправи із суддею, котрий ухвалив рішення, яке не відповідало очікуванням заявника. Трапляються окремі випадки ініціювання дисциплінарних процедур стосовно судді з політичних міркувань, зокрема, небажання захищати у судовому засіданні інтереси конкретної політичної сили чи політичного угруповання, що є недопустимим та осудливим феноменом [10, с. 270].

Даний тип юридичної відповідальності, відзначає В. Ріхтер, насамперед корелює з професійною активністю судді як учасника державно-службових правовідносин. У зв'язку з цим, пише вчений, можна стверджувати, що дисциплінарна відповідальність виступає не тільки істотним інструментом забезпечення належного рівня службової дисципліни в суддівському середовищі, але й сприяє дотриманню ними фундаментальних засад правосуддя. З огляду на це, адекватне правове врегулювання у даній галузі становить основу для забезпечення прозорості, відкритості та неминучості притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності. Проте в сучасних реаліях правова база, що регулює порядок притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності, вимагає модернізації у зв'язку з існуванням у ній значних недоліків, зокрема у питаннях встановлення категорій дисциплінарних санкцій, недостатності обґрунтувань для притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності та інших аспектів [11, с. 67].

Проблематику дисциплінарної відповідальності суддів неможливо розглядати виключно у вузьких рамках, оскільки вона потребує більш комплексного підходу, ці питання охоплюють не лише недотримання суддею службових зобов'язань, а й невиконання ним вимог стосовно його правового статусу та суддівської присяги. Специфіка статусу представників судової влади матиме визначальний вплив на формування підстав для настання дисциплінарної відповідальності суддів; визначення кола осіб, які можуть порушувати питання про дисциплінарну відповідальність суддів; встановлення органів, що наділені повноваженнями щодо вирішення питань дисциплінарної відповідальності суддів [12, с. 21].

При цьому, вказує В. Василенко, впровадження дисциплінарних санкцій щодо суддів спрямоване на відновлення порушених державно-службових правовідносин та попередження негативних наслідків скоєного порушення. Окрім цього, дисциплінарна відповідальність представників судової влади реалізує спільні завдання юридичної відповідальності, зокрема: охорону правового порядку та законності, формування у суддів шанобливого ставлення до законності, прав і свобод людини та громадянина, вимог суддівської присяги, державної дисципліни та профілактику майбутніх правопорушень [13, с. 89].

Водночас, на думку Р. Жуган, специфіка дисциплінарної відповідальності суддів виявляється в унікальному статусі суб'єктів дисциплінарних правопорушень, особливих органах, що застосовують дисциплінарні санкції і провадять дисциплінарні процедури, специфічному порядку та підставах для притягнення до дисциплінарної відповідальності і процедурі апеляції дисциплінарних стягнень, а також у характері дисциплінарних санкцій. Відмінною рисою судді як суб'єкта дисциплінарного правопорушення є конституційно закріплений принцип суддівської недоторканості, крім того, представники судової влади мають функціонувати без будь-яких обмежень, без незаконного впливу, підбурювання, примусу, залякування, незаконного безпосереднього чи опосередкованого втручання, незалежно від мотивів такого втручання [14, с. 300].

При дослідженні дисциплінарної відповідальності, акцентує увагу А. Шевченко, суддів необхідно враховувати, що вона функціонує як елемент кількох автономних правових підсистем: складова правового статусу представника судової влади; окрема категорія юридичної відповідальності; механізм підтримання відповідної службової дисципліни та правосуддя, що й зумовлює особливості її вивчення [15, с. 5-6].

Подібне твердження можна знайти й у практичному посібнику «Дисциплінарна відповідальність суддів: стандарти, підстави і процедури». Так, зокрема, укладачі зазначають, що ключовим елементом утвердження довіри до судової системи та протилежною стороною суддівської незалежності виступає відповідальність судової влади та суддів. Судова влада і представники суд-

дівського корпусу, знаходячись під суспільною увагою, повинні контролювати свою поведінку. Міжнародні норми відносять до засобів суддівської підзвітності: публічність судового процесу, розміщення текстів судових актів в Єдиному реєстрі судових рішень, можливість оскарження винесеного суддею рішення в апеляційному/касаційному порядку, а також механізм дисциплінарної відповідальності суддів [16, с. 10].

Таким чином, з наведення лише окремих думок науковців з досліджуваної тематики приводить нас до думки про те, що дисциплінарна відповідальність суддів являє собою складний правовий інститут, який перебуває на перетині кількох правових підсистем та виконує важливу роль у забезпеченні належного функціонування судової системи. Цілком зрозуміло, її ефективність значною мірою залежить від якості правового регулювання, збалансованості процедур та дотримання міжнародних стандартів незалежності судової влади.

В той же час, вважаємо, подальше дослідження цієї проблематики має бути спрямоване на поглиблений аналіз процедурних аспектів притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності, зокрема вивчення механізмів забезпечення справедливості та об'єктивності дисциплінарних проваджень. Особливої наукової уваги, зокрема, потребують питання удосконалення правових гарантій захисту суддів від необґрунтованих звинувачень, розробки чітких критеріїв оцінки дисциплінарних проступків та встановлення оптимального співвідношення між різними видами дисциплінарних стягнень відповідно до тяжкості вчиненого порушення.

Крім того, на наш погляд, перспективним напрямом наукових розвідок є й компаративний аналіз зарубіжного досвіду регулювання дисциплінарної відповідальності суддів, вивчення практики функціонування органів суддівського самоврядування у сфері дисциплінарного провадження, а також, що особливо актуально – дослідження впливу цифровізації судових процесів на формування нових стандартів професійної поведінки суддів. Звичайно ж, важливим аспектом майбутніх досліджень має стати розробка науково обґрунтованих рекомендацій щодо вдосконалення національного законодавства у цій сфері з урахуванням європейських стандартів та принципів верховенства права.

Висновки. На основі дослідження специфіки дисциплінарної відповідальності суддів можна спробувати сформулювати власне визначення як особливого виду юридичної відповідальності, що полягає в застосуванні до представників судової влади дисциплінарних санкцій за порушення службових обов'язків, вимог професійної етики та суддівської присяги, з метою відновлення порушених державно-службових правовідносин, забезпечення належного функціонування правосуддя та запобігання майбутнім правопорушенням, при збереженні принципу незалежності суддів.

При цьому, як бачимо, однією з особливостей дисциплінарної відповідальності суддів є її багатofункціональний характер, оскільки вона одночасно виступає елементом правового статусу судді, самостійним видом юридичної відповідальності та механізмом підтримання службової дисципліни. Власне, специфіка цього інституту зумовлена саме унікальним статусом суддів, включаючи принцип недоторканності, особливими процедурами притягнення до відповідальності та специфічними органами, уповноваженими на застосування дисциплінарних санкцій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Беляя Л.В. Удосконалення інституту юридичної відповідальності як фактор формування демократичної, соціальної, правової держави: Дис... канд. юрид. наук: 12.00.01; Ін-т законодавства ВР України. К., 2009.
2. Бисага Ю.Ю. Юридична відповідальність органів державної влади та місцевого самоврядування: теоретико-правове дослідження. Дис... канд. юрид. наук: 12.00.01. Київський Національний університет імені Тараса Шевченка. Київ, 2011.
3. Бисага Ю.М., Бисага Ю.Ю. Юридична відповідальність органів державної влади та місцевого самоврядування перед народом: порівняльно-правовий аналіз. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія ПРАВО*. Випуск 15. 2011. С. 96–100.
4. Іваненко О.В. Сутність юридичної відповідальності та роль правоохоронних органів у її забезпеченні: Дис... канд. юрид. наук: 12.00.01; Київ. нац. ун-т внутр. справ. К., 2007.
5. Кириченко Ю.М. Юридична відповідальність органів місцевого самоврядування: багатоаспектність визначення. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 4. 2020. С. 158–162.

6. Грек Т.Б. Правова природа юридичної відповідальності: поняття, принципи та види. *Адвокат*. 2010. № 10 (121). С. 41–45.
7. Лук'янець Д.М. Типологія юридичної відповідальності. *Юридична Україна*. 2004. № 3, с. 4–10.
8. Шемелинець І.І. До питання класифікації видів юридичної відповідальності. *Закарпатські правові читання*. 2017. Т. 1. С. 36–41.
9. Гермак К.О. Дисциплінарна відповідальність суддів у сучасній правовій системі: процесуальні аспекти. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. Випуск 8. 2024. С. 669–673.
10. Бондарчук Р.А. Особливості процедури притягнення судді до дисциплінарної відповідальності та шляхи її удосконалення. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 5. 2020. С. 270–273.
11. Ріхтер В.В., Дисциплінарна відповідальність суддів в Україні: адміністративно-правова сутність. *Юридична наука*. № 5(107). 2020. Том 2. С. 67–73.
12. Захарова О.С. Теоретичні та практичні питання щодо дисциплінарної відповідальності суддів. *Вісник Академії адвокатури України*. 2009. № 1. С. 21–25.
13. Василенко В.М. Дисциплінарна відповідальності суддів України: підстави, порядок та особливості дисциплінарного провадження. *Право і Безпека*. 2011. № 3. С. 88–92.
14. Жуган Р. Дисциплінарна відповідальність суддів. *Актуальні проблеми держави і права*. 2011. Вип. 57. С. 300–305.
15. Дисциплінарна відповідальність суддів України: монографія / за ред. проф. М.А. Погорецького. К.: ВД «Дакор», 2014. 260 с.
16. Дисциплінарна відповідальність суддів: стандарти, підстави і процедури. Практичний посібник. Київ. 2021. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/77de2d5c-6105-4db5-be58-892330db0065/content>.
17. Белов Д.М., Белова М.В. Штучний інтелект в судочинстві та судових рішеннях, потенціал та ризики. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. 2023. Вип. 78. Ч. 2. С. 315–320.
18. Белова М.В., Белов Д.М., Гуманістичні засади правової системи: діалектика теорії та практики в умовах сучасних викликів. *Аналітично-порівняльне правознавство*. № 5. 2024. С. 933–939.
19. Белов Д.М., Белова М.В. Добросесність в органах державної влади як елемент правової ідеології сучасного суспільства. *Науковий вісник УжНУ. Серія «Право»*. Випуск 86. Ч. 5. С. 213–218.